

Бичик

Мэник сэлиичээни кытта остуоруйа
алыптаах дойдутугар айаннаах

**сажа
остуоруйатын
аптаах холбуката**

Түмүк

Дьокуускай
2016

**волшебная шкатулка
якутских
сказок**

Тумук

Якутск
2016

УДК 821.512.157-93
ББК 84 (2Рос=Як)
С22

С.Л. Игнатъева ойуулары

Саха остуоруйатын аптаах холбуката : кыра уонна орто саастаах
С22 оскуола оворуругар : / [хомуйан онордо У.А. Семёнова ; С.Л. Игнатъева
ойуулары]. — Дьокуускай : Бичик, 2016. — 80 с., ил.

ISBN 978-5-7696-5008-6.
Агентство СІР НБР Саха

Кинигэбэ хамсыыр-харамай туһунан уонна көрдөөх, дыктылээх, алыптаах саха остуоруйалара киридилэр. Бары таптаан ааһар, сэргэвэлээн истэр остуоруйаларбыт үтүөбэ-кырдыкка үөрэтэллэр, кэрэбэ-сырдыкка сирдииллэр. Кими баһарар умсугутар, баһылыр, абылыр күүстээхтэр.

Волшебная шкатулка якутских сказок / для детей младшего и среднего школьного возраста : [составитель У.А. Семёнова; художник С.Л. Игнатъева]. — Якутск : Бичик, 2016. — 80 с., ил.

В сборник включены якутские сказки: о животных, волшебные, потешные. Дети смогут познакомиться с этими чудесными произведениями, впитать всю красоту, поэтичность и мудрость народной сказки. Несомненно, это красочное издание станет прекрасным подарком для любого ребенка.

УДК 821.512.157-93
ББК 84 (2Рос=Як)

ISBN 978-5-7696-5008-6

© Семёнова У.А., составление, 2016
© Игнатъева С.Л., иллюстрации, 2016
© Оформление. НКИ «Бичик» РС(Я), 2016

КУТУЙАХТААХ ТАЙАХ

үн киирэр кэмигэр киирбитэ, күөрэгэй ырыата куччаабыта. Бу кэмнэ от үрүйэ кытытыгар Кутуйахтаах Тайах көрсүбүттэр. Бу көрсүһэн, «сарсыарда сандал манан күммүт саһара тахсыытын хайабыт урут көрүөй?» диэн мөккүспүттэр.

— Сиринэн сыыланһын, кыарабаһынан көрөнгүн, эн баҕас урут көрдөнүөй? Мин урут көрөрүм биллэн турдаҕа дии, — диэбит Тайах.

— Уһун атаһар, улахан хараһар олус эрэнимэ эрэ. Мин да, баҕар, урут көрөөйөбүн, — диэбит Кутуйах.

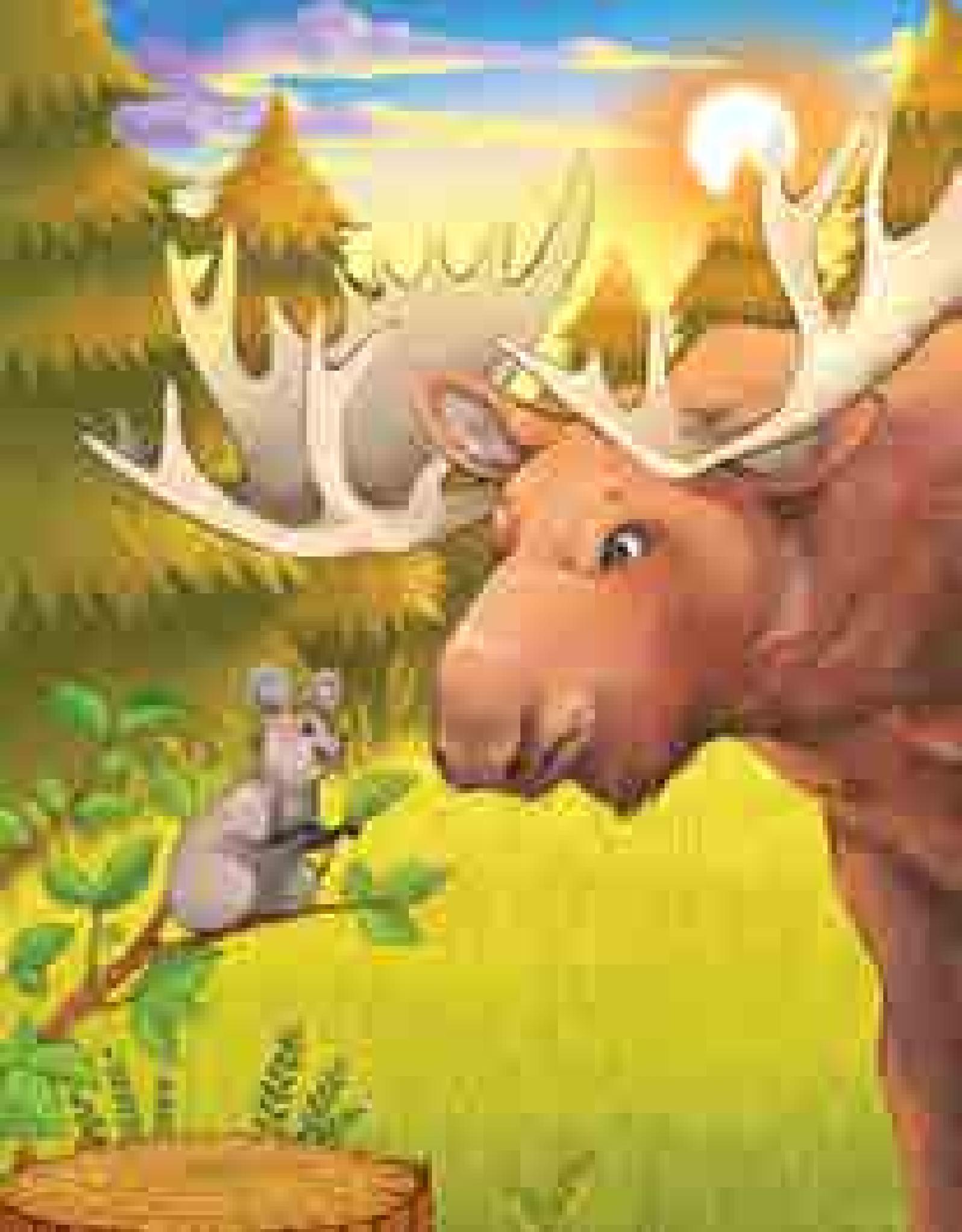
Ол курдук мөккүһэн, күн тахсарын манаабыттар. Тайах күн тахсар сирин диэки күлтэйиэбинэн көрөн турбут. Кутуйах, күн өстөөбө, түгнэри хайыспыт.

«Кутуйах, куччугуйун наар аанһа, күн тахсар сирин билбэт эбит буоллаҕа» диэн Тайах иһигэр санаабыт.

Күн тахсарыгар сардангата маска тыгар, онон урут көстөр куолута. Кутуйах саҕа аллайа түспүт: «Мин урут көрдүм, мин урут көрдүм!»

Тайах эргиллэн көрбүтэ: күн сардангата, кырдык, мас төбөтүгэр дьиримнээбит эбит. Инньэ гынан, сэнэбилгэ барбыт сиринэн сыылар Кутуйах урут көрдөбө дии.

Онуоха Тайах өһүргэнэн Кутуйаһын экирэтэ сылдьан тэпсэнгэлээбит да, Кутуйах сир-буор сиксигэр-хайабаһыгар киирэн, нэһиилэ тыыннаах ордубут.

МЫШЬ И ЛОСЬ

олнце зашло в своё урочное время, трели жаворонка утихли. В это время на краю травянистой речки встретились Лось и Мышь. И тут же затеяли спор: кто утром, на рассвете увидит первым розовые лучи восходящего солнца?

— Увидишь ли ты первым, копошащийся на земле? Имеющий узкие глазки? Известно, что я раньше тебя увижу, — сказал Лось.

— Не слишком надейся на свои длинные ноги и большие глаза! Может быть, я раньше увижу, — ответила Мышь.

Поспорив так, они стали ждать восхода солнца. Лось стоял и смотрел, выпучив глаза, на восток. Мышь же повернулась спиной к направлению восхода солнца. «Такой маленький, ещё не знает, откуда солнце восходит» подумал Лось.

Обычно с восходом солнца сначала показываются лучи, падающие на деревья. Мышь вскричала:

— Я первая увидела, я первая увидела!

Лось повернулся и увидел, что на верхушках деревьев, действительно, замелькали лучи солнца. Таким образом, маленькая Мышь увидела раньше.

Лось рассердился и стал гоняться за нею, топая ногами. Но Мышь, прячась в земле, в щелях, в ямках, всё же ускользнула от него.

ЫТ

Ыт былыр таңараба күлүүһүннүгүнэн үлэлээбит. Аһы-үөлү тутар, күлүүс тылын харайар кини эбит.

Таңара арай Ыкка биир дьааһыгы астарбата үһү. Ол дьааһыгар наадыйдабына, күлүүс тылын көрдөөн ылар эбит.

Ыт ол дьааһыгы арийыан барбыт. Биирдэ, аһаары хаппабын өрө тарда турдабына, Таңара киирбит. Ыттан күлүүһүн барытын былдыабыт, бэйэтин таһырдыа анныбыт.

«Аны эйигин күлүүһүннүгүнэн онорбоппун», — диэбит Таңара. Онуоха Ыт Таңараттан көрдөспүт: «Бырастыгы. Итинник буолуом суоҕа. Күлүүһүннүгүнэн хааллар. Буруйу онордохпуна талбыккынан сууттаар».

Таңара: «Эн буруйгун бырастыгы гынабын, иккис буруйгар сэрэнээр», — диэн эппит.

Ыт эмиэ күлүүһүннүк буола сылдыбыт. Биирдэ Таңара мунһахха барбытын кэннэ, Ыт кыла-

СОБАКА

В старину Собака была у Бога ключницей. Она охраняла продукты, а ключи носила с собой.

Однако был один сундук, который Бог Собаке не разрешал открывать. Если ему был нужен этот сундук, он сам его открывал, взяв ключ у Собаки.

Однажды Собаке очень захотелось посмотреть, что в этом сундуке. Она отперла замок и уже стала поднимать крышку сундука, как тут же вошёл Бог. Он отобрал все ключи у Собаки и, вытолкнув её на улицу, сказал:

— Теперь ты не будешь работать у меня ключницей.

Собака просила прощения:

— Прости, я больше не буду.

Оставь меня ключницей. Если я провинюсь ещё раз, накажи по своему усмотрению.

Тогда Бог ответил:

— На этот раз я прощаю твою вину, но если ты провинишься во второй раз — берегись!

дабыайга киирэн, били дьааһыгы аһа сатаабыт. Хаппабын кыайан аспакка турдабына, Танара киирэн, Ыты тараччы тутан ылбыт уонна эппит: «Итиннэ аллараа дойду былаана баар. Ону көрөн абыраныаҥ суоҕа. Эн элбэх айыыны оҥоһуннун, мин тылбын кэстин. Онон үйэлээх сааскар эрэйгэ-мунҥа сырыт. Сангарар санабыттан матарабын, өйдүүр өйүҥ анаарын эрэ ордоробун. Эйигин икки атахтаах доҕор гынан ильдэ сырыттын», — диэн түстээбитэ үһү.

Ыт төһө да хомойдор, хайдах гынай? Икки атахтаабы көрдүү, сааланан-саадахтанан барбыт.

И Собака опять стала служить ключницей. Однажды Бог ушёл на собрание. В это время Собака вошла в кладовую и снова попыталась открыть сундук. Тут Бог неожиданно вернулся и поймал её врасплох. Он сказал: «Там в сундуке есть план ада. Увидев его, ты уже не получишь спасения. Ты совершила много грехов и нарушила моё слово. Поэтому весь свой век будешь пребывать в беде и горе. Я лишаю тебя речи и оставляю только половину твоего ума. Пусть тебя двуногий сделает своим другом и водит за собою».

Сколько бы ни горевала Собака, она не могла ничего поделать. Вооружившись луком и стрелой, она пошла

Ол айаннаан иһэн бөрөнү көрсүбүт. Саатынан ытан саайбытыгар, бөрө өлөн түспүт. Онуоха «бөрө диэн мөлтөх кыыл эбит» дии санаабыт.

Баран испит, баран испит. Эһэни көрсүбүт. Эмиэ ыппыт, эһэ сууллан түспүт. «Эһэлэрэ эмиэ мөлтөх эбит» дии санаабыт.

Салгыы айаннаабыт. Аара киһини көрсүбүт. Эмиэ саатынан ыппыт. Киһи аһаран биэрбит да, Ыты ытаары, саатынан кыһаабыт. Ыт куттанан охтон түспүт. Киһи кэлэн ыты тутан-хабан көрбүт уонна моонньуттан быалаан ильдэ барбыт. Ыт баран иһэн санаабыт: «Көр, бу икки атахтаах куттаммат, хоодуот эбит. Күн анныгар баар кыыллартан бастыһнара буоллаҕа. Хата, миигин Тангара үчүгэйгэ анаабыт. Тангараҕа күлүүһүннүк буолан олоруох кэриэтин, куттаһа суох киһини кытта көңүл олорбут ордук». Онтон ыла киһини кытта бииргэ сылдьар буолбут.

Арай биирдэ Ыт саатын кэтэн баран, иччитин иннигэр сүүрэн испит. Ол сүүрэн иһэн, төнгүргэскэ саатын быһа таттаран, сүтэрэн кэбиспит. Онтон ыла иччитэ киниэхэ сааны көңүллээбэт, туга да суох сырытыннарар буолбут.

искать двуногого. На пути ей встретился волк. Сняв лук, Собака подстрелила волка, и тот упал замертво. «Волк-то слабый, оказывается» подумала она. И пошла дальше.

Встретился ей медведь. Собака опять выстрелила, медведь упал на землю. «Медведь-то тоже слабый» подумала она.

Продолжая идти, Собака вдруг увидела человека. Она выстрелила в него, но тот увернулся. Тут человек сам начал целиться, чтобы застрелить собаку. Та испугалась и упала на землю. Человек подошёл к Собаке, пощупал, посмотрел и, привязав за шею, повёл её за собой.

Собака подумала: «Смотри-ка, этот двуногий — бесстрашный смельчак. В этом мире он лучший из всех зверей. Бог-то дал мне хорошее предназначение. Чем божьим ключником сидеть, лучше с храбрым человеком свободно ходить». С тех пор она стала жить вместе с человеком.

Однажды, Собака бежала, закинув лук на плечо, а хозяин шёл за нею. Лук зацепился за пень и потерялся. С тех пор человек запретил Собаке носить лук и позволял ей бегать только без ноши.

КУОҢАС

Арай биирдэ кетердөр мунньахтаабыттар. Олохторун-дьаһахтарын, оҕолорун-урууларын тустарынан отур-ботур кэпсэппиттэр.

Хотой — кетердөр тойонноро, мустубут кустарга, хаастарга, кубаларга, онтон да атын кетердөргө, сыммыт үллэрбит.

Кетердөр саамай улаханнара — Куба уочаракка бастакы турбут. Тойон кетер эппит:

— Кубаҕа икки сыммыт сөп буолуо, кэлэн ыл!.. — диэбит.

Куба эрэйдээх, мыыммыт быһыынан, баһын санныыччы туттан, тойон кетөргө чугаһаан:

— Бу эрэ дуо? — диэбит.

— Ирээтинг итиччэ! — диэбит тойон кетөр.

Иккис уочарат Куоҕаска түбэспит.

— Эн Киристиэни ороспуойдарга эппитинг иһин, икки сыммыты биэрэбин.

Куоҕас кубатааҕар кингэ-наара өссө алдьаммыт, ойон туран хаһытаан хайа барбыт.

ГАГАРА

Однажды птицы устроили собрание. Втихомолку разговаривали о житебытье, о детях-родных.

Вожаком был Орёл. Он начал делить яйца собравшимся уткам, гусям, лебедям и другим птицам.

Первой в очереди стала самая большая из птиц — Лебедь.

— Этой Лебеди будет достаточно двух яиц. Подойди и возьми! — молвил Орёл.

Бедняжка Лебедь, с недовольным видом склонив голову, подошла и сказала:

— Всего-то?

— Такова твоя доля. Всё!

— ответил Орёл.

Следующей в очереди была Гагара.

— За то, что ты выдала Христа разбойникам, даю тебе два яйца.

Гагара рассердилась ещё больше, чем Лебедь. Вскочив, она начала кричать.

— Всего-то? Всего-то? Я тогда умру!

— Такова твоя доля. Всё! — ответил Орёл.

— Итиччэ эрэ дуо? Итиччэ эрэ дуо?..

— Ирээтинг итиччэ! — диэбит тойон көтөр.

Үһүс уочарат Курупааскыга түбэспит.

— Курупааскы саамай үчүгэй көтөрүм, кини тымныы дойдулаах, онон уон икки сыммыты биэрэбин, кэлэн ыл! — диэбит.

Курупааскы үөрэн хараҕа уоттаммыт уонна, ингэн охто-охто, тийэн сыммытын ылбыт.

Куоҕас Курупааскы элбэх сыммыты ылбытыттан кыһыы бөҕөнү кыһыйбыт, аба бөҕөнү абарбыт. Ойон туран, ох саатын сулбу таһыйан таһаарбыт, хаһыыһыы бөҕөнү түһэрбит:

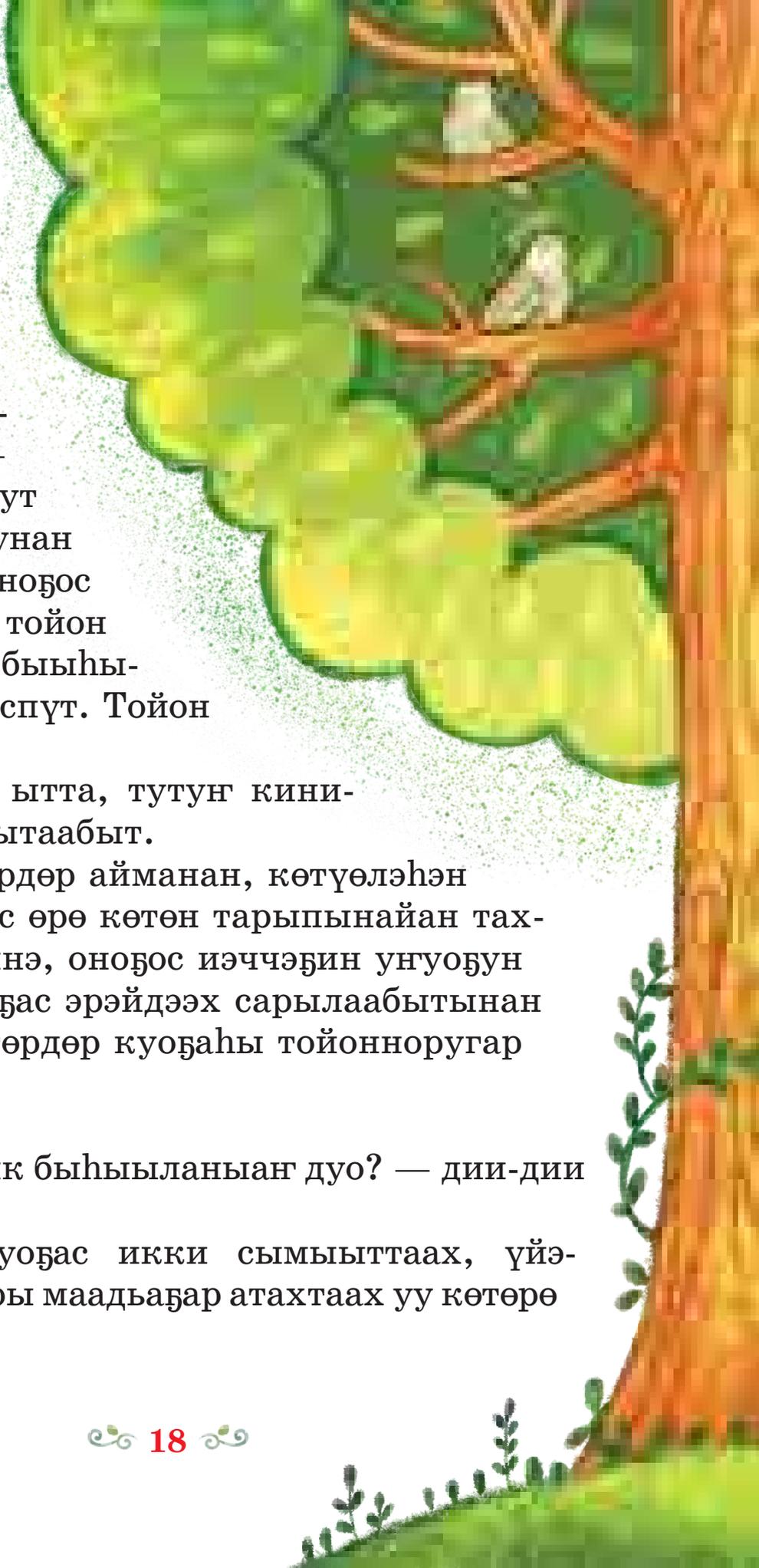
Третьей была Куропатка.

— Куропатка — моя самая лучшая птица. Она живёт в холодной стране, поэтому ей я даю двенадцать яиц. Подойди и возьми!

Куропатка обрадовалась, глаза загорелись. Спотыкаясь и падая, она торопливо подошла и взяла яйца.

Оттого, что Куропатке досталось много яиц, Гагара ещё больше разозлилась. Вскочила, выдернула свой лук и стрелы, подняла крик и шум.

— Берегитесь, злодеи! За что меня обижаете? Тогда уж пусть тот, кто победит, заберёт много яиц, а кто проигрывает, пускай возьмёт мало! — сказала так и выстрели-

— Сэрэниг, сиэхситтэр! Тоѳо миигин атаѳастыыгыт? Оччоѳо ким хоппут элбэх, ким хотторбут аѳыйах сыммыты ыллын! — диэбит да, мустубут кетердөр ортолорунан оѳун тардыбыт. Оноѳос сырылаабытынан тойон кетер дабыдалын быыһыгар хорос гына түспүт. Тойон кетер:

— Айа!.. Ким ытта, тутун кинини! — диэн хаһытаабыт.

Мустубут кетердөр айманан, кетүөлэхэн барбыттар. Куоѳас өрө кетөн тарыпынайан тахсаат, ытан эрдэбинэ, оноѳос иэччэбин унуобун үлтү көппүт. Куоѳас эрэйдээх сарылаабытынан сиргэ түспүт. Кетердөр куоѳаһы тойонноругар илдьибиттэр.

Тойон кетер:

— Аны итинник быһыыланыан дуо? — дии-дии охсуолаабыт.

Онтон ыла Куоѳас икки сыммыттаах, үйэлээх-сааһын тухары маадьябар атахтаах уу кетерө буолбута үһү.

ла из лука прямо в середину собравшихся птиц. Стрела со свистом пролетела и вонзилась в крыло Орла.

Орёл вскрикнул:

— Аа! Кто выстрелил? Схватите его!

Собравшиеся птицы всполошились, поднялись. Гагара, шумно взлетев, собралась снова выстрелить, но тут чья-то стрела пробила ей бедренную кость. Бедняжка Гагара, вскричав, упала на землю. Птицы повели её к вожаку.

— Будешь ещё так делать? — сказал Орёл и ударил Гагару.

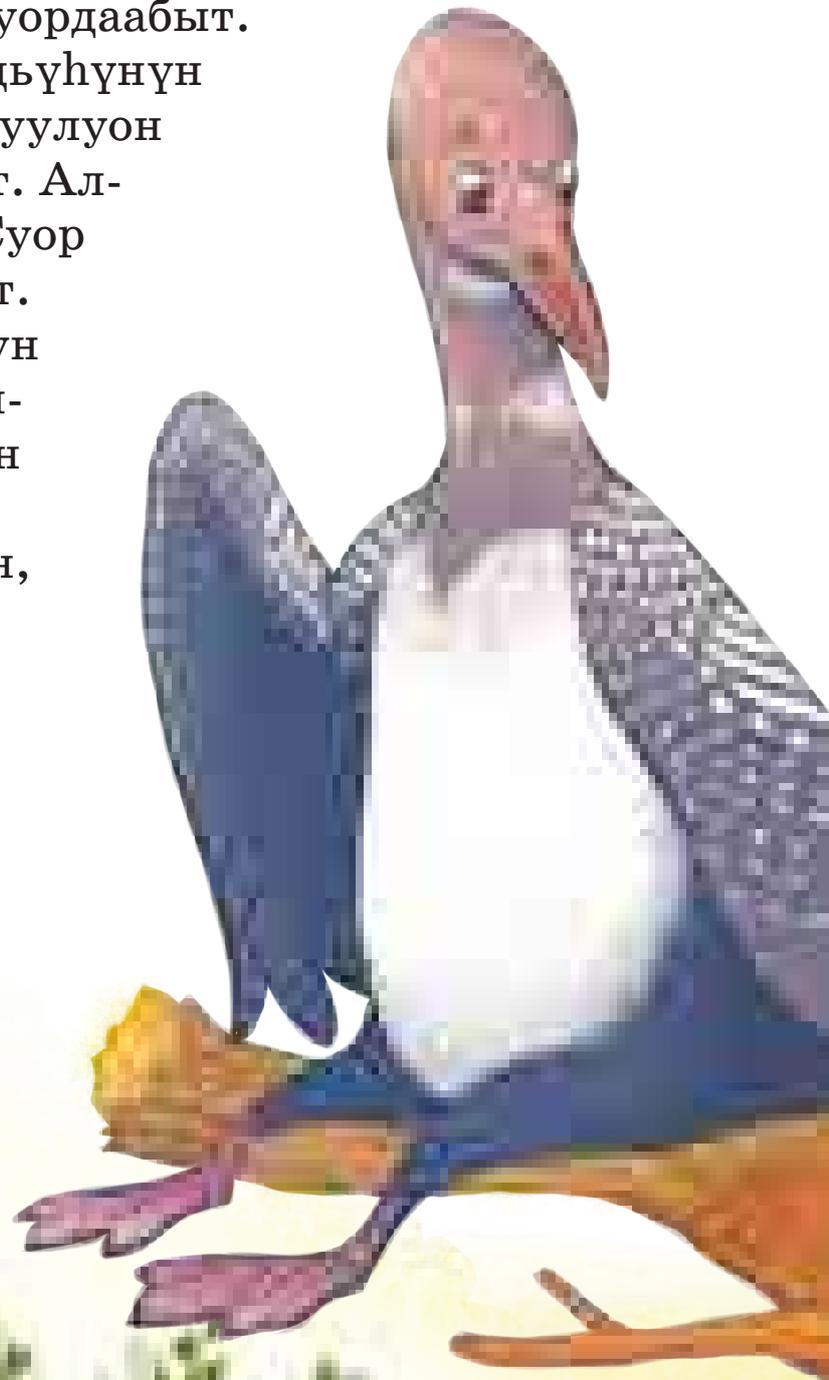
С тех пор у Гагары два яйца и кривые ноги, и она стала водной птицей.

КУОҢАС СУОР ИККИ

Бэрт былыр Куоҕас Суор курдук хап-хара эбитэ үһү. Куоҕастаах Суор, атын көтөрдөр эриэннэригэр баҕаран, бэйэ-бэйэлэрин кырааскалаары, ойуулаары оностубуттар.

Суор Куоҕаһы араас дьэрэкээн өнгүнэн ойуулаабыт, оһуордаабыт. Куоҕас өрүскэ киирэн дьүһүнүн көрүнэн баран, Суору ойуулуон баҕарбатах, ууга умсубут. Албыннаабытын өйдөөн, Суор самыытын ыыра охсубут.

Онон Суор уруккутун курдук харатынан хаалбыт, оттон Куоҕас, эриэн түүлээх буолан баран, самыыта хаптаччы оһон, атаҕа тиэрэ барбыт.

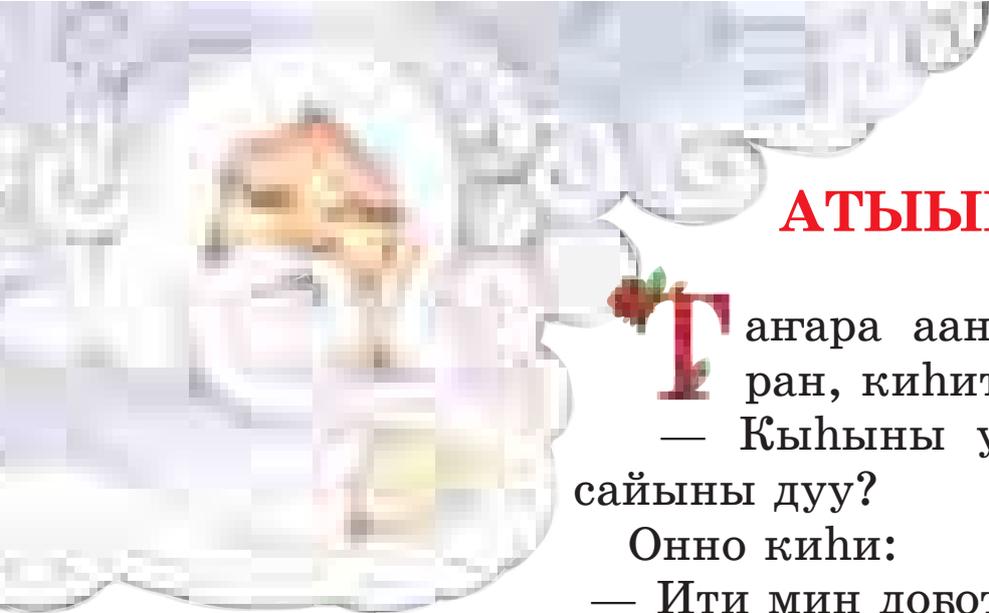
ГАГАРА И ВОРОН

В глубокую старину Гагара была чёрной-пречёрной, как Ворон. Завидую пестроте других птиц, Гагара и Ворон решили раскрасить и разрисовать друг друга.

Ворон постарался всячески украсить Гагару разнообразными узорами. Гагара пошла посмотреть в реку. Осмотрев себя со всех сторон, она не захотела украшать Ворона и нырнула в воду. Догадавшись о вероломстве Гагары, Ворон ударил её клювом и разбил ей крестец.

Поэтому Ворон по-прежнему остается чёрным, а Гагара, хотя и получила пёстрое оперение, но крестцовые кости у неё срослись плоскими.

АТЫЫР УОННА ОҔУС

Тангара аан дойдуну айан ба-
ран, киһиттэн ыйыппыт:
— Кыһыны уһун гынабын дуу,
сайыны дуу?

Онно киһи:

— Ити мин доҕотторбуттан, Атыыр-
тан уонна Оҕустан ыйыт. Кинилэр тугу
этэллэринэн буоллун, — диэбит.

Тангара Атыыртан ыйыппыт:

— Эн кыһын уһун буолуон баҕарабын дуу, сайын
дуу?

Атыыр эппит:

— Сайын уһун буоллун, кыһын мин туйабым туу-
ра тоҕоро бэрт.

Онтон Тангара Оҕустан ыйыппыт:

— Эн туох диигин, кыһыны уһун гынабын дуу,
сайыны уһатабын дуу?

Оҕус эппит:

— Эн кыһыны уһат, сайын куйааска муннум сы-
тыйар.

Дьэ Тангара кыһыны уһун оҕорбут, сайыны кыл-
гас гыммыт.

Онуоха Атыыр кыһыран Оҕуһу муннуга тэппити-
гэр — илин тииһэ көтүрү барбыт. Оҕус Атыыры ойо-
ҕоско кэйбит — үөһүн дьөлө аспыт. Онтон ыла сылгы
сүөһү үөһэ суох буолбут, ынах сүөһү илин тииһэ суох
буолбут.

ЖЕРЕБЕЦ И БЫК

отворив весь мир, Бог спросил человека:

— Как мне сделать: зиму длинной или лето продолжительным?

На это человек ответил:

— Спроси у моих друзей, Жеребца и Быка. Пусть будет так, как они скажут.

Бог обратился с вопросом к Жеребцу:

— Ты как хочешь, чтоб зима была длинной или желаешь, чтобы лето стало продолжительным?

Жеребец на это ответил:

— Я желаю, чтоб лето было длинным, так как зимой мои ноги очень мёрзнут.

Затем Бог спросил Быка:

— А что ты скажешь, зиму сделать длинной или лето сделать продолжительным?

Бык ответил:

— Ты удлини зиму, в летнюю жару у меня мокнет нос.

Тогда Бог сделал зиму длинной, а лето коротким.

Рассердившись, Жеребец лягнул Быка в нос и выбил ему верхние зубы.

В свою очередь Бык боднул

Жеребца в бок и проткнул

ему желчь. С тех пор у

лошадей нет желчи, а

у рогатого скота —

передних зубов.

СЭТТЭ ИНИ-БИИ

Бэрт өр сыллаабыта сэттэ уоллаах биир офон-
ньор озорбута эбитэ үһү. Эмээхсинэ эрдэ өлбүт.
Офонньор озорорун соботобун ииппит.

Офонньор кырдыан, үлэни кыайбат буолбут, өлөрө
чугаһаабыт. Уолаттар аһыыр да астар, таннар да
тагастара суох эбит. Аҕалара, өлөөрү сытан, эппит:
«Мантан икки көстөөх сиргэ биһиги тойоммут —
атыһыт киһи баар. Ол кыһа бэбэхэ сүппүт үһү.

Тийэннит кыһы булан биэрин. Оччоҕо кини
аһыргытыгар, таннаргытыгар көмөлөһүө».

Уолаттар айанна туруналлар. Баран иһэн бэйэ-бэ-
йэлэригэр аат бэрсэллэр: улахан уолу Баһылай диэн
ааттыыллар, орто уолу — Ньюкулай, аччыгый уолу
Уйбаан диэн, сорохторо ааттаныахтарын баҕарбаттар.
Тойонноругар тийээллэр. Тойон, кинилэри көрөн ба-
ран, наһаа үөрэр уонна этэр: «Мин күнгэ көрдөрбөтөх,

СЕМЕРО БРАТЬЕВ

Много лет назад жил один старик с семью сыновьями. Старуха его рано умерла. Старик работал один и воспитывал своих детей с большим трудом.

Состарившись, старик не мог справляться с работой. У сыновей не осталось ни еды, чтобы поесть, ни одежды, чтобы одеться. Перед смертью старик сказал:

— В десяти километрах (кёс) отсюда живёт наш тойон (господин) — один купец. Его дочь, говорят, вче-

ра потерялась. Идите и найдите её. Тогда он поможет вам едой и одеждой.

Братья отправились в путь. По дороге они стали давать друг другу имена: старшего юношу назвали Василием, второго — Николаем, младшего юношу назвали Иваном, остальные не захотели себе имён. Пришли они к тойону. Тойон, увидев их, очень обрадовался и сказал:

былыкка быктарбатах биир кыыстаабым сүтэн хаалла. Көрдөөн хантан да булбатым. Буллаххытына, энигини булуохтара диэн эрэнэбин», — диир.

Онтон улахан уолтан Баһылайтан ыйытар:

— Эн туох идэлээххиний?

— Сүүс көс иһигэр иннэ да тостон сытарын чуо көрөр киһибин, — диир уол.

Онтон иккис уолтан Ньюкулайтан ыйытар. Уол эппиэттиир:

— Тугу баҕар биллэрбэккэ ылыахпын сөп.

Онтон аата биллибэт уолтан ыйытар. Онуоха уол:

— Биир сөкүүндэ иһигэр түөрт хостоох тимир ампаары тутатын, — диир.

Төрдүс уолтан ыйыппытыгар, саанан хаһан да сыһа ыппатын туһунан этэр.

Эмиэ биир аата биллибэт уолтан ыйыппытыгар:

— Мин тугу да сыһа хаппат идэлээхпин, — диир.

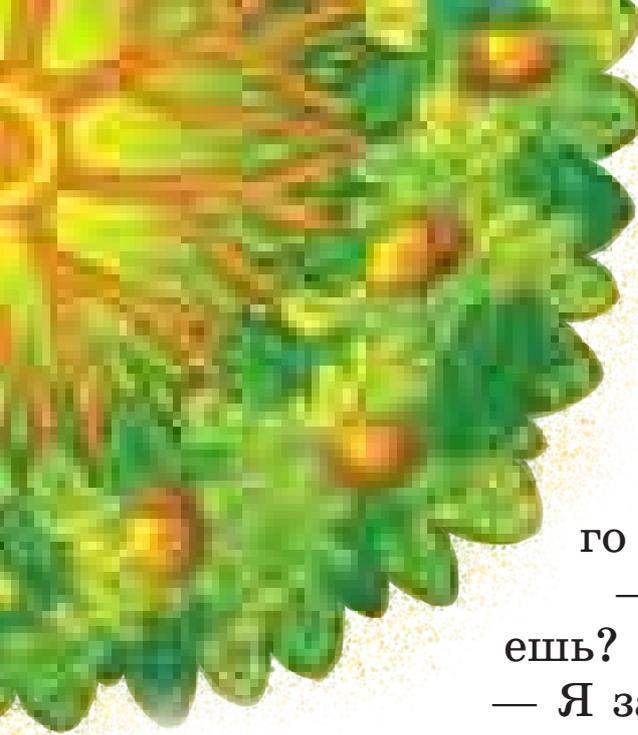
Биир уол туох да идэтэ суох буолар.

Саамай оччугуй уолтан ыйытар. Онуоха Уйбаан эппиэттиир:

— Сүүс көс тухары сир иһинэн айаннатар идэлээхпин.

Тойон «үчүгэй» диир, дьиэтигэр батыһыннаран ильдэр. Аһатан-сиэтэн баран, улахан уолга этэр:

— Дьэ эрэ, маабын сүүс көс иһинэн тугу баҕарар көрөбүн диэбитинг. Көр эрэ, чугаһынан мин кыһым баара буолаарай?

— Моя дочь, которую я солнцу не показывал, потерялась. Я искал, но нигде её не нашёл. Надеюсь, что вы сможете её найти.

Затем купец спросил у старшего юноши, Василия:

— Какой способностью ты обладаешь?

— Я за сто кёс могу увидеть лежащую сломанную иголку.

Затем спросил он у второго юноши, Николая. Юноша ответил:

— Я могу незаметно вытащить всё, что вижу.

Затем он спросил у третьего. Тот ответил:

— Мои стрелы всегда попадают в цель.

Четвертый ответил:

— Я за одну секунду могу построить четырёхкомнатный железный амбар.

Пятый ответил:

— Я могу ловить всё без промаха.

Только один юноша оказался без всякого умения.

Спросил у самого младшего юноши. Иван ответил:

— Я могу провести любого за сто кёс под землёй.

Тойон повёл их в дом. Накормил-напоил и обратился к старшему юноше:

— Ну-ка, недавно ты говорил, что видишь всё на расстоянии сто кёс. Посмотри-ка: может быть, поблизости увидишь мою дочь?

Уол дьэиэ үрдүгэр тахсан көрөр уонна этэр:

— Мантан сүүс көстөөх сиргэ биир бэрт улахан күөл баар. Ол ортотугар бэрт улахан дууп мас үүнэн турар. Онно биир тойон кыыл — хотой уйаланар. Эн кыыскын кыһыл көмүс биһилэх гынан уйатыгар баттаан сытар эбит, — диир.

Тойон олус үөрэр. Отут сылга аһыыр астарын, таннар танастарын бэлэмниир уонна: «Улахан уол көрбүт сиригэр барыҥ. Булан аҕаллаххытына, кыыспын биир үчүгэйгитигэр ойох биэриэм», — диир.

Уолаттар астарын, танастарын ылан, улахан уол көрбүт сирин диэки бараллар. Баран иһэллэр, баран иһэллэр. Арай биир туох да баһа-атаҕа биллибэт улахан күөлгэ тийиэллэр. Үрдүкү чыпчаала былыкка тийибит бэрт улахан мас күөл ортотугар үүнэн турар. Онно тойон кыыл уйаланан сытар эбит.

Улахан уол орто уолга этэр: «Дьэ эрэ, биллэрбэккэ тугу баҕар ылабын диэбитин. Тойон кыыл баттаан сытар кыһыл көмүс биһилэбин тахсан ыл».

Юноша поднялся на крышу дома и сказал:

— За сто кёс отсюда есть очень большое озеро. Посреди него растёт огромный дуб. Там есть гнездо орла. Он превратил твою дочь в золотое кольцо и сидит на нём.

Тойон очень обрадовался. Приготовил и дал им еды, одежды на тридцать лет и сказал:

— Идите к месту, которое увидел ваш старший брат. Если найдёте её, то я отдам свою дочь за лучшего из вас.

Юноши, взяв с собою еду и одежду, отправились в путь. Вдруг они пришли к бескрайнему огромному озеру. На середине его на возвышенности рос высокий, достигающий до облаков огромный дуб. А на нём — гнездо орла.

Старший юноша сказал среднему: «Поднимись и возьми золотое кольцо, на котором сидит орёл».

Средний юноша забрался на дерево и спрятался. Как только он собрался забрать кольцо, орёл тут же

Орто уол саһан тийэн ылан эрдэбинэ, хотой билэн, биһилэбин кытаахтаан өрө көтөн тахсар. Сааһыт уол көтөн эрэр тойон көтөрү атабын булгу ытар да, биһилэбин ыһыктан кэбиһэр. Биһилэх күөлгэ түһэн эрдэбинэ, хабыык уол ытыһыгар түһэрэр.

Тойон кыыл кинилэри сиэри сабдыгнаан кэлэр. Онуоха, били, сөкүүндэ иһигэр тимир ампаары тутар уол, ампаар тутта охсор. Уолаттар, кыыстарын илдьэ, онно саһаллар. Тойон ампаары алдьатаары гынар, онуоха сир түгэбинэн айаннатыах буолбут Уйбаан уол ампаары түгэбинэн сири хаһан барар. Бары кини кэнниттэн батыһаллар. Тойон кыыллара уолаттары сүтэрэр, ампаарга соботох хаалар.

Уолаттар төһө да, хачча да айаннабыттарын билбэттэр, биир кэм бараллар. Арай дьиэлэриттэн түөрт көстөөх сиргэ күөрэйэн тахсаллар.

Манна олороннор мунһахтыыллар. Улахан уол этэр:

— Бу кыыс ханна баарын мин булбутум, онон мин кэргэн ылабын, — диир.

Оттон Сааһыт уол:

— Мин ытан түһэрбэтэвим буоллар, тойон кыыл илдьиэ этэ. Онон кыыһы мин даһаны ылаа инибин, — диир.

Хабыык уол:

— Мин хаппатабым буоллар, биһилэх күөлгэ ти-мириэ уонна онно хаалыах этэ.

— Мин ампаары туппатабым буоллар, тойон кыыл эһигини тутан сиэх этэ. Онон мин да ылаа инибин, — диир атын уол.

его заметил. Он схватил кольцо когтями и взлетел. Юноша-стрелок прострелил насквозь орлу ногу. Орёл выронил кольцо. Его подхватил юноша-ловец.

Рассердившись, орёл взмахнул крылом и кинулся за ними, чтобы съесть их. Тогда вперёд выступил ещё один брат и в одну секунду построил железный амбар. Братья спрятались в нём. Орёл стал ломать амбар, а в это время Иван вырыл под землёй проход и повёл всех за собой. Орёл потерял братьев и остался у амбара.

Шли они долго. Сколько и какое расстояние прошли — неизвестно. В одном месте вышли на поверхность. Оказалось, что до дома ещё сорок вёрст. Сели здесь и стали обсуждать. Старший брат говорит:

— Эту девушку возьму я, так как я её нашёл.

Ему возразил юноша-стрелок:

— Если бы я выстрелом не сбил орла, птица унесла бы кольцо. Поэтому я, пожалуй, возьму девушку.

— Если бы я не поймал, кольцо упало бы в озеро. Тогда оно осталось бы там навсегда, — молвил юноша-ловец.

Юноша, построивший амбар, ответил:

— Если бы я не построил амбар, орёл поймал бы вас всех и съел. Поэтому, пожалуй, и я тоже имею право взять девушку.

Иван сказал:

— Если бы я не провёл вас под землёй, он бы поймал нас и съел. Поэтому тойон, может быть, мне отдаст.

Сир иһинэн айаннаппыт Уйбаан уол этэр:

— Мин сир иһинэн айаннаппатабым буоллар, биһигини тутан сиэх этэ. Онон тойонум миэхэ да биэрээ ини, — диир.

Ол курдук мөккүһэ-мөккүһэ кыыстарын илдьэллэр. Дьиэтигэр киллэрэллэр. Тойонноро, кыыһын көрөн баран, туох да саланнык үөрэр. Тойонноро кыыһын аччыгый уолга Уйбаанна ойох биэрэр. Уон күнүстээх түүн сыбаайба онорор. Сорох уолаттары араас улахан хамнастаах, дохуоттаах үлэбэ аналалыыр.

Так, споря и выясняя, кто более достоин, они дошли до дома тойона. Тойон, увидев дочь, пришёл в восторг. Отец отдал дочь в жёны Ивану. Тут же устроили пир-свадьбу на десять дней и десять ночей. Остальных братьев назначил на высокопоставленные должности.

МИКИИТЭ

 ылыр биир уоллаах офонньор олорбута эбитэ үһү. Бу офонньор уолун аата Микиитэ диэн эбит. Биир сарсыарда Микиитэ уол аҕатыгар:

— Аҕаа, дьэ бөлүүн мин олус дьикти түүлү түһээтим, — диэбит.

Онуоха аҕата:

— Тукаам, хайа, ол туох дьикти түүлүн түһээтин, кэпсээ, иһитиннэр эрэ, — диэн эппит.

— Суох, — диэбит Микиитэ. — Мин түүлбүн кимиэхэ даҕаны кэпсиэ суох тустаахпын. Онон, аҕаа, эйиэхэ да кэпсээбэппин.

Аҕата офонньор уола туох дьикти түүлүн түһээбитин истээри олус эрэйдэммит, санаата түспүт. Уон күн устата уолуттан туох түүлү түһээбитин ааттаһан, албыннаан да ыйыппыт, онтон, айаҕалыы сатаан, мөбөн-сынньан ыйыта сатаабыт да, туһа тахсыбатах. Уол кэпсээбэтэбин курдук кэпсээбэтэх.

«Сатаатар түүлүн кэпсээбэт, эгэ, итинтэн атыны тугу туһалаан абырыах киһиний?» диэн санаабыт уонна кыһыран-абаран, кинээһигэр үңсэ барбыт.

Кинээһигэр тийэн офонньор эппит:

— Үрдүк тойонуом, мин биир Микиитэ диэн уоллаабым бэрт дьикти түүлү түһээбитин араастаан эрийэн ыйыта сатаатым да, тугу түһээбитин олох кэпсээбэтэ. Мин уолбуттан хайдах гынан түүлүн истэбин? Үрдүк тойонуом, сүбэтин тобулан кулу.

— Кэпсээтэбинэ, миэхэ кэпсиэҕэ, онон уолгар иккиэн барыах, — диэбит кинээс.

НИКИТА

 давние времена жил старик со своим единственным сыном. Сына звали Никитой. Однажды утром Никита говорит отцу:

— Отец, я ночью видел удивительный сон.

— Дитя моё! Расскажи про свой удивительный сон, — сказал на это отец.

— Нет, — ответил Никита. — Я никому не могу о нём рассказать. Поэтому, отец, и тебе не расскажу.

Старика стало мучить любопытство. И он задумался, как бы узнать, что же приснилось его сыну. В течение многих дней он упрашивал сына. Сперва просил лаской, а потом стал бранить и колотить, но пользы не было. Юноша так и не рассказал.

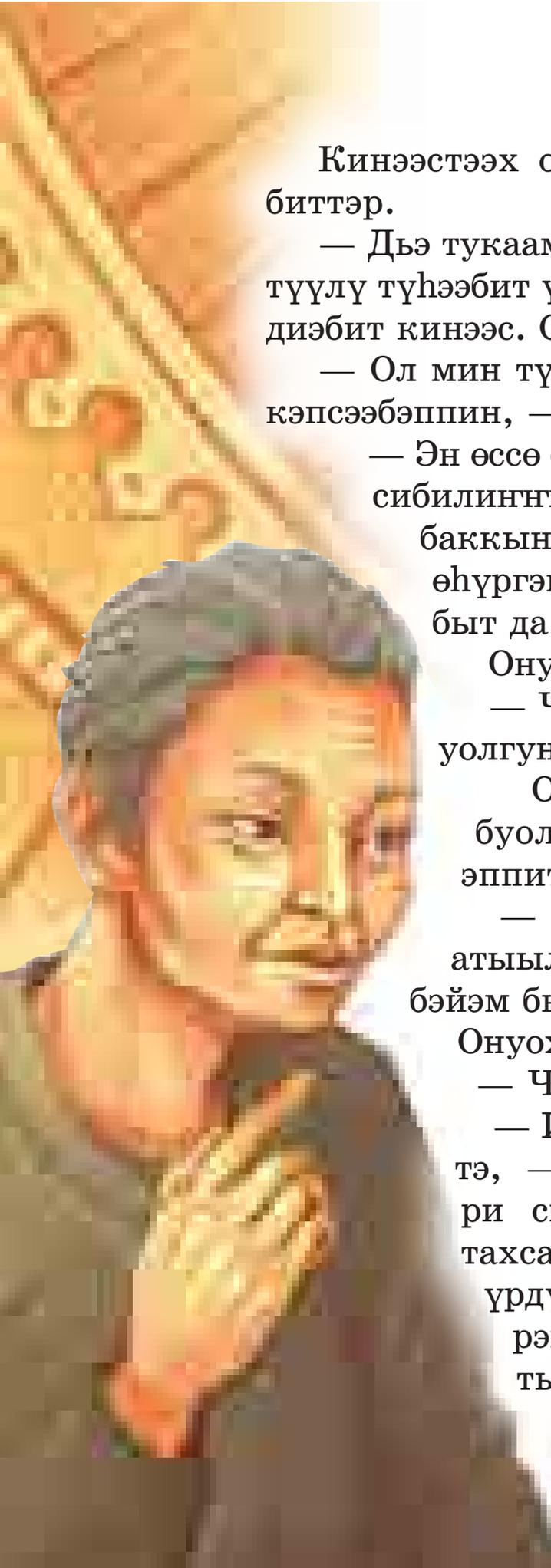
«Если даже свой сон не рассказывает, то какая от него может быть польза?» подумал старик. Рассердившись и обидевшись на сына, пошёл он жаловаться к князю:

— Господин! Мой сын Никита видел удивительный сон, но не рассказывает мне, что ему приснилось, хотя я его по-разному упрашивал. Как же мне узнать про этот сон? Господин мой, посоветуй, как поступить?

— Если кому-нибудь захочет рассказать, то только мне. Пойдём вместе к твоему сыну, — решил князец.

Пришли они к Никите.

— Ну, дитя моё, говорят ты видел какой-то удивительный сон. Расскажи-ка же мне, что тебе снилось? — потребовал князец.

Кинээстээх офонньор Микиитэ уолга тий-
биттэр.

— Дьэ тукаам, Микиитээ, эн туох эрэ дьикти
түүлү түһээбит үһүгүн. Ону миэхэ кэпсээ эрэ, —
диэбит кинээс. Онуоха Микиитэ:

— Ол мин түүлүм эйиэхэ тобо наада буолла,
кэпсээбэппин, — диэн кыыһырбыт.

— Эн өссө сиртэн көстүбэккэ сылдьангың,
сибилингиттэн киһи тылын аанһа ахты-
баккын баҕастааххын, — диэн кинээс
өһүргэммит уонна түүлүн ыйыта сатаа-
быт да, уол син биир эппэтэх.

Онуоха кинээс:

— Чэ, кэбис, синэ биир. Офонньоор,
уолгун миэхэ атыылаа, — диэбит.

Офонньор сөбүлэнэн, атыылыах
буолбут. Маны истэн, уол аҕатыгар
эппит:

— Дьэ, аҕаа, эн миигин кинээскэ
атыылыыр буоллун. Онон сыанабын
бэйэм быһаарарбын көнүллээ.

Онуоха офонньор сөбүлэммит:

— Чэ, кырдык да, бэйэн эт.

— Ити мин аҕам, — диэбит Микии-
тэ, — бачча киһи буолуохпар диэ-
ри син эрэйдэнэн, элбэх көлөһүнэ
тахсан ииппитэ буолуо. Онон бэйэм
үрдүгүм саҕа дирин умуһахха ки-
рэн туран, төгүрүччү дайбаабы-
тым саҕа төгүрүк киэн умуһабы

— Зачем тебе знать про мой сон? Нет, князец, я тебе не расскажу, — отказался Никита.

— Тебя ещё не видно от земли, а ты уже не уважаешь старших! — рассердился князец. Он и так пробовал упрашивать, и эдак, но юноша по-прежнему молчал.

Тогда князец сказал старику:

— Оставим это, один конец. Продай мне своего сына.

Старик согласился. Услышав это, юноша молвил:

— Отец, значит ты решил продать меня князю. Но позволь мне самому назначить свою цену.

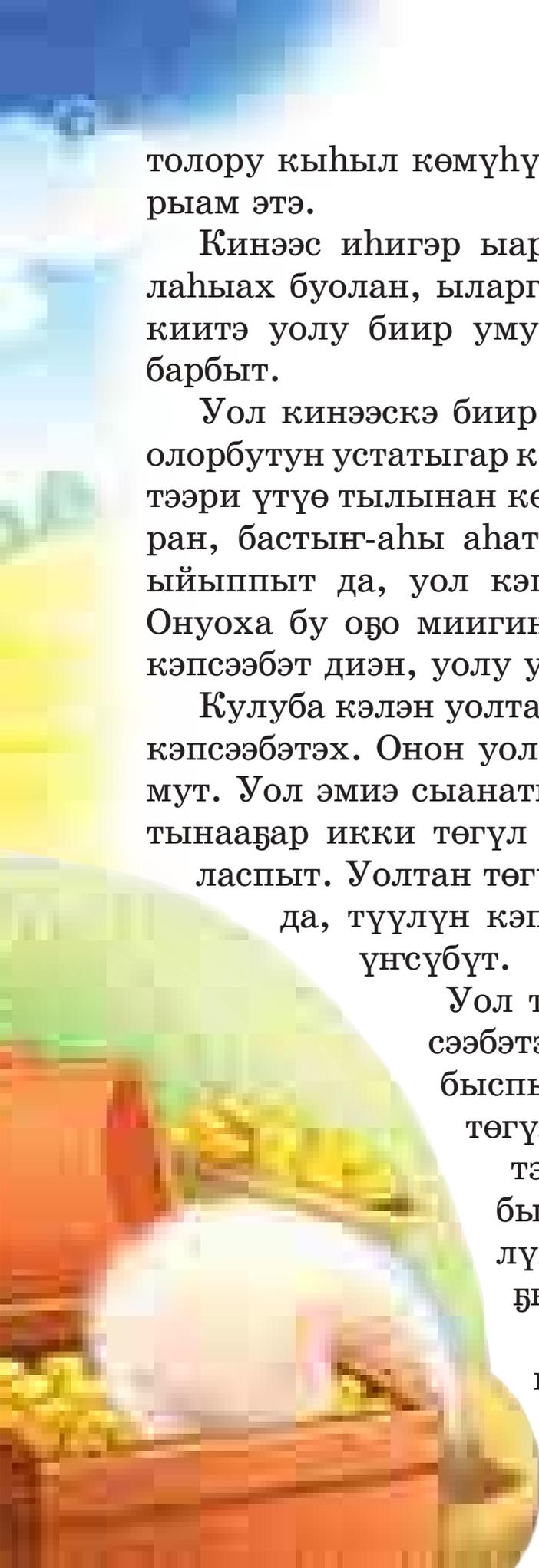
Старик согласился.

— Мой отец, — говорит Никита, — вырастил и воспитал меня. Должно быть он пролил много пота. Поэтому заплати ему золотом. Заполни яму глубиной в мой рост, шириной в размах моих рук, только тогда я пойду к тебе.

Князец посчитал цену очень дорогой. Однако, он не мог нарушить своё слово, и потому согласился. Он заполнил яму золотом и увёл юношу с собой.

Никита прожил у князца год. Всё это время тот просил его рассказать про свой сон. Князец упрашивал его добрыми словами, одевал

толору кыһыл көмүһү биэрэр буоллаххына, эйиэхэ барыам этэ.

Кинээс иһигэр ыарырҕата санаабыт эрээри, атыылаһыах буолан, ыларга сөбүлэспит. Инньэ гынан, Микиитэ уолу биир умуһах кыһыл көмүскэ атыылаһан барбыт.

Уол кинээскэ биир төгүрүк сыл устата олорбут. Бу олорбутун устатыгар кинээс Микиитэттэн түүлүн кэпсэтээри үтүө тылынан көрдөһөн, мааны таһаһы таһыннаран, бастыһаһы аһатан, мөбөн-сынньан — араастаан ыйыппыт да, уол кэпсээбэтэбин курдук кэпсээбэтэх. Онуоха бу оҕо миигин аанһа ахтыбат буолан түүлүн кэпсээбэт диэн, уолу улуус кулубатыгар үһсэ барбыт.

Кулуба кэлэн уолтан түүлүн ыйыта сатаабыт да, уол кэпсээбэтэх. Онон уолу кинээстэн атыылаһарга соруммут. Уол эмиэ сыанатын бэйэтэ быспыт, кинээс ылбытынааһар икки төгүл ыараханы эппит. Кулуба атыыласпыт. Уолтан төгүрүк сылы быһа ыйыта сатаабыт да, түүлүн кэпсээбэтэбин иһин күбүрүнээтэргэ үһсүбүт.

Уол түүлүн күбүрүнээтэргэ олох кэпсээбэтэх. Уол эмиэ сыанатын бэйэтэ быспыт, кулуба ылбытынааһар икки төгүл ыараханнык эппит. Күбүрүнээтэр атыыласпыт. Төгүрүк сылы быһа ыйыта сатаабыт да, уол түүлүн кэпсээбэтэх. Ол иһин ыраахтааһыга үһсэ барбыт.

Ыраахтааһы уолу ыһыттаран ылан, эмиэ түүлүн ыйыппыт да,

в дорогие одежды, угощал самой изысканной пищей. В конце бранил и колотил, но Никита так и не рассказал. Тогда князец подумал: «Ах, он не уважает меня, потому и не рассказывает свой сон», — и поехал жаловаться к улусному голове.

Голова приехал, но и на его просьбы и требования юноша не ответил. Тогда голова купил его у князца. Никита опять сам назначил за себя цену — вдвое больше, чем заплатил князец.

Голова, купив юношу, упрашивал его в течение целого года. Наконец, он пожаловался губернатору.

Приехал губернатор, но и на его расспросы юноша ничего не ответил. Тогда губернатор купил его у головы. Никита опять сам назначил себе цену — вдвое больше, чем заплатил за него улусный голова.

Губернатор тоже упрашивал его в течение года. В конце он пожаловался царю.

Царь позвал к себе юношу, но и ему тот ничего не сказал. Тогда царь купил его. Никита опять сам назначил за себя цену — вдвое больше, чем заплатил за него губернатор.

Царь сперва упрашивал его милостивыми словами, уго-

уол эппэтэбин курдук эппэтэх. Онон уолу атыласпыт. Уол эмиэ сыанатын бэйэтэ быспыт, күбүрүнээтэр ылбытынааҕар икки төгүл ыарахан гына эппит...

Ыраахтааҕы күн көрбөтөбөр, саха санаабатаҕар олордон, күндүлээн-маанылаан үгүс үтүө тылынан араастаан ыйыта сатаабыт да мэлигир, уол түүлүн син биир кэпсээбэтэх. Тигэбэр, ыраахтааҕы этиэр диэри сыттын диэн, уолу түрмэбэ бырахтарбыт.

Бу бириэмэбэ ыраахтааҕы уола Уйбаан Сарыабыс Сибииргэ тэнгээбин булбатах бааһынай кыыһын Муударай Куону өйүн, үтүөтүн, кэрэтин иһин ойох ылаары онгостон, суорумнью ыппыт кэмэ эбит.

Өр-өтөр буолбаттар, Уйбаан Сарыабыс суорумньюлара төннөн кэлэллэр уонна: «Муударай Куо эйигиттэн биир суолу ыйытар. Ону таба эппиэттээтэбинэ толкуйдуом диэтэ. Тэбис-тэн унуохтаах, үүт-үкчү быһыылаах, хап-хара түүлээх икки суору ытта. Балартан хайата кырдыаһаһын уонна хайата эдэрин быһааран ытаһын үһү», — дэһэллэр.

Ыраахтааҕы, бөлүһүөктэрин мунһан, Муударай Куо ыппыт суордарын кырдыаһаһын, эдэрин быһаара сатыыллар да, ким да билбэт. Инньэ гынан саат бөһөнү саатан, кыбыстыы бөһөнү кыбыстан олодохторуна, ыраахтааҕы саллааттара көтөн түһэллэр уонна:

— Эн хаайыылаах уолун Микиитэ «суор кырдыаһаһын, эдэрин билбэт эрэри ыраахтааҕы аатыраллар» диэн сиилии-одуулуу олорор, — дэһэллэр.

— Ол уол, өссө киһи тылын истибэт буола-буола, сиилии-одуулуу олорор эбит дии. Барын, сибилигин

щел его лучшими кушаньями, но юноша так и не рассказал.

Под конец царь приказал бросить его в тюрьму и держать в ней до тех пор, пока он не расскажет свой сон.

В это время сын царя Иван Царевич, прельстившись умом и красотой дочери крестьянина Мудрой Куо, не нашедшей равного себе в Сибири по уму и доброте, послал к ней сватов.

манна ажалын, — диэн ыраактаабы саллааттарыгар бирикээстиир.

Саллааттар өр-өтөр гымматтар, Микиитэни ыраактаабы иннигэр дьөгдьөрүтэн ажалаллар. Уолу көрө түһээт, ыраактаабы:

— Эн миигин сиилии-одуулуу олорор үһүгүн. Дьэ бу икки суортан хайата кырдыаһын, хайата эдэрин билиэнг суоҕа да, сибилигин моонньоох баскын былаахыга уурдарыам, — диэн өрө көбдүөрүйэ тоһуйар.

— Тойот-хотут — бука бары, бу бэйэлээх чуоһуһан олорон, холоон да аҕайга өйгүт-санаабыт тууйуулар эбит дии. Итини билэр улахан үһү дуо? Икки ыаҕаска тэбис-тэнг муустаах уута кутун уонна суордаргытын эр-биир тэбис-тэнгэ ол уулаах ыаҕастарга угаттаан. Оччоҕо кырдыаһа урут көһүйүмүнэ, эдэрэ урут көһүйүө дуо? — диир Микиитэ уол.

— Кырдык да, бу уол, хор, сөпкө эттэ эбээт, — диэн тойоттор ыраактаабылыын өрүкүһэ түһэллэр.

Ыраактаабы Микиитэни түрмэтигэр илтэрэр уонна суордары муус уулаах икки ыаҕаска эр-биир уктарар. Утаакы буолбат, биир суор урут бөһүөрэн, көһүйэн барар. Дьэ онтон, урут көһүйбүтүн кырдыаһа диэн, хойут көһүйбүтүн эдэрэ диэн суордар моонньоуларыгар сурук баайаллар уонна суорумньоуларынан Муударай Куоҕа ыталлар.

Сотору соһус буолаат, суорумньоулар эргиллэн кэлэн этэллэр:

— Муударай Куо бастакы ыйытыыбын сөпкө эппиэттээбит, аны биир ыйытыыбар таба эппиэттээтэбинэ быһаарыныам диир. Ол ыйытыыта маннык: дууп

Прошло несколько дней. Сваты возвратились и говорят: «Мудрая Куо задаёт тебе один вопрос. Сказала, что если ты правильно ответишь, тогда она подумает. Она послала тебе двух одинаковых, похожих друг на друга чёрных воронов. Ты должен определить какой из них старший, а какой младший».

Были собраны все мудрецы царя. Но никто не смог определить какой из воронов старше, какой младше. Тут зашли солдаты царя и сообщили:

— Заключенный Никита смеётся, что царь не может определить, какой ворон старше, а какой младше.

— Ах, этот глупец ослушался меня, а теперь ещё и смеётся надо мной! Идите, приведите его быстрее, — приказал царь солдатам.

Солдаты, не мешкая, доставили царю Никиту.

Увидев юношу, царь встретил его громкой бранью:

— Говорят, ты насмехаешься надо мной. Если сейчас же не определишь, какой из двух воронов старше, а какой младше, прикажу положить твою голову на плаху.

— Господа! Хотя все вы здесь собрались в таком внушительном составе, но ваш ум стал в тупик перед таким пустяковым вопросом. Разве это трудное дело — определить старшего? Налейте в два разных ведра ледяную воду и одновременно посадите в воду ваших воронов. Тогда старший из них разве не раньше закончит, чем молодой? — сказал Никита.

— В самом деле, юноша правду говорит, — радостно зашумели советники вместе с царём.

Царь отправил Никиту обратно в тюрьму и велел посадить воронов в два ведра с ледяной водой. Про-

мастан туох да энкилэ суох төкүнүк гына онгоһуллубут, таһа бүтүннүү лаабынан сотуллубут мээчиги ытта. Бу мас төрүт уонна төбө өттүн ыйан ыттын диэтэ, — дэһэллэр.

Ыраахтаабы, бары бөлүһүөктэрин кытта Муударай Куо ыппыт ыйытыларыгар таба эппиэти булаары, мас мээчиги өрө тутан олорон, хас эмэ хонугу мэлдьи муннана сатаан баран, кыайан билиминэ, саат бөбөнү саатан, кыбыстыы бөбөнү кыбыстан олордохторуна, таһыттан ыраахтаабы саллааттара көтөн түһэллэр уонна:

— Ыраахтаабы тойон, эн хаайыылаах уолун Микиитэ «биир сутурук саба мас баһын-атабын булан быһаарбаттар» диэн сиилии-одуулуу олорор, — дэһэллэр.

Ону истэн ыраахтаабы:

— Ол уолу бэрт түргэнник манна, мин иннибэр, баар гынын, — диир.

Саллааттар, сырсан тахсан, өр-өтөр гымматтар, Микиитэни дьөгдьөрүтэн киллэрэн, ыраахтаабы иннигэр туруораллар. Уолу көрөөт, ыраахтаабы:

— Эн миигин сиилии-хоһулуу олорор үһүгүн. Чэ мэ, мас төрүт уонна төбө өттүн этэ орус! Маны этиэн суоҕа да, сибилигин моонньоох баскын былаахыга уурдарыам, — диэн өрө көбдьүөрүйэ тоһуйар.

— Тойот-хотут, холоон да аҕайга өйгүт-санаабыт тууйуллубут эбит. Итини билэр диэн улахан үһү дуо?! Өрүскэ туора күрбэтэ¹ туттар уонна ол күрбэнэн өрүс

¹ Күрбэ — үрэби туоруур муоста.

шло немного времени, и один из воронов стал коченеть раньше другого.

Потом, привязав к шее раньше окоченевшего ворона надпись «Старый», а позднее окоченевшего ворона — «Молодой», отправили сватов к Мудрой Куо.

Спустя некоторое время сваты вернулись и сказали:

— Мудрая Куо говорит, что на первую задачу вы дали правильный ответ, а вот если ответят на вторую — тогда она и решит. Её задача такова: она послала сделанный из дуба-дерева мяч, совершенно круглый и покрытый снаружи лаком, и велела определить верхнюю и нижнюю сторону дерева.

Царь со всеми своими мудрецами несколько дней безуспешно пытался найти ответ на заданную Мудрой Куо задачу. Тут снова вошли солдаты царя и сказали:

— Заключенный Никита смеётся, что царь не может определить верхнюю и нижнюю стороны деревянного мяча величиной не больше кулака.

Услышав это, царь рассердился:

— Быстро приведите его ко мне.

Солдаты не задерживаясь, представили ему Никиту.

Царь встретил юношу громкой бранью:

— Говорят, что ты опять насмехаешься надо мной. Говори быстрее, где верхняя и нижняя стороны дерева! Если не скажешь, сейчас же прикажу положить твою голову на плаху.

— Господа! Ваш ум стал в тупик перед таким пустяковым вопросом. Да разве уж это такое большое дело, определить верхнюю и нижнюю стороны? Прикажи, царь, выстроить мост через реку. Встань на мосту на

саамай ортотугар киирэн тур. Биир күүстээх киһи ити мээчиги тимириэр диэри ууга бырахтын. Оччоҕо мас төбөтүнэн дагдайымына, төрдө быгыа үһү дуо? — диир Микиитэ уол.

— Кырдык да, бу уол сөпкө эттэ ээ, — дэһэн тойоттор ыраахтаабылыын өрүкүһэ түһэллэр.

Ыраахтаабы Микиитэни эмиэ түрмэтигэр уктарар. Өрүскэ туора күрбэ онотторон баран, биир күүстээх киһинэн мас мээчиги ууга бырактарар. Онтон мас урут күөрэйбит өттүн төбөтө диэн, уу түгэбин диэки өттүн төрдө диэн суруйан баран, суорумньюларынан Муударай Куоҕа ыытар.

— Муударай Куо икки ыйытыбын таба таайбыт. Туох-ханнык үһүстээх буолар. Онон аны биир ыйытыылаахпын. Ону таайдабына, дьэ, быһаарыныам. Ол ыйытыым маннык: биир борохуокка толору симиллибит таба түүтүн ыытабын. Манна баар түү ахсаанын этэн ыыттын диэтэ, — дэһэллэр.

Ыраахтаабы эмиэ туох баар бөлүһүөктэрин кытта, биир борохуот таба түүтүн ахсаанын билээри, ытыстарыгар ылбыт түүлэрин ааҕа сатаан баран, бэл, ол ахсаанын булума, санаалара холлон, уһугар тийэн саат бөҕөнү саатан, кыбыстыы бөҕөнү кыбыстан, хайыахтарын да булбакка олордулар.

Бу олордохторуна, ыраахтаабы саллааттара көтөн түһэн:

— Ыраахтаабы тойон, эн хаайыылаах уолун Микиитэ, биир борохуот иһигэр төһө ахсааннаах мал баарын сатаан быһаарбат эбит диэн эйигин сиилии-хоһулуу олорор, — дэһэллэр.

самой середине реки и прикажи одному силачу бросить мяч в глубину. Разве дерево не всплывёт верхней стороной, а не нижней? — ответил Никита.

— В самом деле, юноша правду говорит, — радостно зашумели советники вместе с царём.

Царь опять отправил Никиту в тюрьму. Затем по его приказу был построен мост, с которого один силач бросил в глубину мяч. Написав на поднявшейся вверх части, что это верх дерева, а на обратной, что это низ, он опять отправил сватов к Мудрой Куо.

Вскоре сваты вернулись обратно:

— Мудрая Куо говорит, что две первые задачи отгаданы правильно, но всё на свете случается трижды. Есть ещё одна задача. Если будет отгадана и она, тогда только Мудрая Куо и решит, выходить ли ей замуж. А задача такова: она послала корабль, полностью нагруженный оленьей шерстью. Вы должны сказать, сколько волос там имеется?

Царь с мудрецами стали считать волосок за волоском, но они не смогли сосчитать даже, сколько волос в одной пригоршне.

В это время пришли солдаты царя и сказали:

— Царь! Заключённый Никита смеётся, что царь не может определить, сколько волос на одном корабле.

Услышав это, царь приказал его привести.

Солдаты привели Никиту и поставили его перед царём. Увидев юношу, царь обрушился на него с громкой бранью:

— Ты опять надо мною насмехаешься. Вот целый корабль нагруженный шерстью. Скажи быстрее, сколь-

Ону истэн, ыраахтаабы:

— Ол уолу манна, мин иннибэр, бэрт түргэнник баар гына охсун! — диир.

Саллааттар, сырсан тахсан, өр-өтөр гымматтар. Микиитэни дьөгдьөрүтэн киллэрэн, ыраахтаабы иннигэр туруораллар. Уолу көрө түһээт, ыраахтаабы:

— Эн өссө миигин сиилии-хоһулуу олорор үһүгүн. Чэ ыл, ити биир борохуот таба түүтэ баар. Ол ахсаанын сибилигин этэ оҕус, ону этиэн суоҕа да, баскын былаахыга уурдарыам, — диэн өрө көбдүөрэр.

— Тойот-хотут, бачча чуоһуһан олорон, холоон да аҕайга өйгүт-санаабыт тууйулар эбит. Итини быһаарар улахан үһү дуо?! Оттон борохуоттан ити түүнү сүөкээн баран, оннугар оччо гына көтөбөтө² симнэрэн кэбис уонна табан түүтүн ахсаана бачча буолла диэн суруйан ыт. Ону кини ааҕа барыа суоҕа, — диир Микиитэ уол.

— Хор, бу кырдык да сөпкө эттэ ээ, — диэн бука бары өрө өрүкүһэ түһэллэр.

Инньэ гынан, таба түүтүн сүөкэтэн, соччо гына көтөбөнү симнэрэн уонна табан түүтүн ахсаана бачча буолла диэн суруктаан, ыраахтаабы суорумньуларынан ытар.

Ыраахтаабы бу үс ыйытыыга эппиэт булбутуттан олус үөрэр, инньэ гынан Микиитэ уолга этэр:

— Эн миэхэ үс суол улахан үтүөнү-өһөнү онордун. Онон мин эйигин мантан ыла түрмэбиттэн босхолоон, ханна баҕарар сылдыар гына көңүл биэрэбин.

² **Көтөбө** — мутукча хагдарыйан тохтубута.

ко волос на нём? Если не скажешь, прикажу положить твою голову на плаху.

— Господа! Ваш ум стал в тупик перед таким пустяковым вопросом. Разве так трудно ответить на него? Выгрузите всю шерсть и вместо неё загрузите корабль опавшей хвоей деревьев. И пошлите корабль Мудрой Куо с письмом, что оленьей шерсти столько же, сколько и хвоинок. Тогда и она не сосчитает, — ответил Никита.

— Правду говорит, — обрадовались все. Выгрузили всю оленью шерсть и погрузили столько же опавшей лесной хвои. И послали письмо, что оленьей шерсти было столько же, сколько и хвоинок.

Царь был очень рад, что решены все три задачи. Поэтому он сказал Никите:

— Ты сделал для меня три добрых дела, и потому я даю тебе свободу.

Тогда юноша ответил:

— Благодарю, что дал мне вновь увидеть солнце. Я хочу уйти отсюда, дай мне один куль сухарей на дорогу. Кроме этого, мне ничего не надо.

Царь дал ему то, что тот просил. Никита закинул на свою куль сухарей и отправился прямо на запад.

Долго ли, коротко ли шёл, вдруг видит, что стоит на середине бескрайней пустыни. Впереди него — бугор. Он дошёл до того бугра, разгрёб его и нашёл там рубаху. Когда юноша одел эту рубаху, его тело стало невидимым. Поэтому он назвал её «рубахой-тенью». Затем Никита снял рубаху-тень, положил в свой куль и возвратился в царский город. Придя в город, он увидел,

Онуоха Микиитэ уол этэр:

— Күн сырдыгын көрдөрөрүң иһин улахан баһыыба. Көңүллээбитинг быһыытынан мин мантан барыам этэ, онон миэхэ биир куул суухарата өйүөлээ. Онтон ордук миэхэ туох да наадата суох.

Ыраахтаабы ону биир тылы этиппэккэ бэрдэрэр. Микиитэ уол биир куул суухараны сүгэр да, тус арҕаа диэки барар.

Өр дуу, өтөр дуу барбытын билбэтэ, арай биирдэ өйдөөбүтэ, устата-туората биллибэт кумах куйаар ортотугар турар эбит. Иннигэр кумах өрүкүйэр. Онно тийиэн тарыйбыта — ырбаахы сытар эбит. Уол ырбаахыны кэппитигэр, бэйэтин этэ көстүбэт буолар. Маны «күлүк ырбаахы» диэн ааттыыр. Микиитэ күлүк ырбаахытын устан куулугар угар да, ыраахтаабытын куоратыгар төннөр.

Куоратыгар тийбитэ, ыраахтаабы уола Уйбаан Сарыабыс Муударай Куону ойох ыла бараары тэринэ ахан сылдыар эбит. Утаакы буолбат, Уйбаан Сарыабыс дьонун-сэргэтин мунньан, хас эмэ көтөлүнэн³ айанна турунар. Микиитэ күлүк ырбаахытын кэтэн кэбиһэр да, көстүбэт буолар уонна Уйбаан Сарыабыһы кытта кэккэлэнэ олорон барсар.

Уйбаан Сарыабыстаах Муударай Куоҕа тийиэллэр. Куо үс суол ыйытытыгар таба эппиэттээбит Уйбаан Сарыабыһы кытта кэпсэппитэ, киһитэ сагатыттан эрэ санаа булан, үтүлүгүттэн эрэ өй ылан, уу ньамаан тылынан кэпсэтэр. Субата эрэ туртабар, таҥаһа эрэ

³ Көтөл — сэтиигэ иһэр таһаҕастаах көлө.

что Иван Царевич готовится ехать, чтобы жениться на Мудрой Куо.

Не прошло много времени, как Иван Царевич, собрав всю свою свиту, отправился в путь. Никита надел свою рубаху-тень и, став невидимым, пошёл рядом с Иваном Царевичем.

Иван Царевич со своей свитой приехал к Мудрой Куо. Та начала разговор, как ей казалось с человеком, отгадавшим все три её задачи. Но царский сын оказался косноязычным и недалёкого ума человеком. Он только с виду был белолицым, и одежда на нём была богатая. Обрадовавшаяся сперва, что нашла равного себе по уму, Мудрая Куо, поняв, что не он отгадал её загадки, впала в уныние. Устроив на ночь Ивана Царевича со свитой, она пошла к своему дедушке и сказала:

— Сын царя Иван приехал свататься. Однако при разговоре с ним я поняла, что он глуп. Прошу тебя, дай мне три волоска из твоей бороды. Я возьму их и скажу ему, чтобы он тоже показал мне бороду своего деда.

Старик отдал своей внучке три волоска из своей бороды. На утро Мудрая Куо сказала Ивану Царевичу:

— Вот, я принесла три волоска из бороды моего деда. Пошли обратно кого-нибудь из своей свиты и прикажи привезти три волоска из бороды своего деда. Если бороды наших дедов окажутся одного цвета, то мы будем жить в согласии, с одними мыслями и думами. А если они окажутся разного цвета, то я не смогу выйти за тебя замуж.

мааны киһи буолан биэрэр. Муударай Куо диринг өйүнэн тэнгэнэр, үтүө өйүнэн өйөһөр холоонноох доборум түбэстэбэ буолуо дии санаан, киһитэ өйүнэн мөлтөбүн билэн, курутуйар-хомойор. Кыыс Уйбаан Сарыабыстаабы тохтотон баран, эһэтэ офонньорго тийиэн этэр:

— Ыраахтаабы уола Уйбаан Сарыабыс, мин үс ыйытыбар эппиэттээбит аатыран, ойох ыла кэлэн олорор. Ол гынан баран, сирэй-харах олорон кэпсэппитим санаалаах татыма, өйдөөх мөлтөбө эбит. Онон эйигиттэн көрдөһөбүн: миэхэ бытыккыттан үс салаата ажал. Ону ылан, эн эһэн бытыга маннык дуо, көрдөр диэбим.

Офонньор сиэнигэр үс бытыгы туура тардан биэрэр. Муударай Куо Уйбаан Сарыабыска кэлэн:

— Бу мин эһэм офонньор үс бытыгын ажаллым. Эн ильдэ кэлбит дьонгун-сэргэбин төттөрү ыыт уонна эһэн офонньор үс бытыгын ажалтар. Эһэлэрбит бытыктара биир өгнөөх буоллахтарына эрэ биир өйүнэн-санаанан олоруохпут, оттон атын-атын буоллахтарына, мин эйиэхэ барарым сатаммат, — диир.

Уйбаан Сарыабыс, эһэтин үс бытыгын ыллара, дьонгун-сэргэтин төттөрү ыытар.

Өр-өтөр буолбаттар, Уйбаан Сарыабыс дьоно кэлэлэр. Кини эһэтин бытыгын Муударай Куо эһэтин үс бытыгын кытта тэнгэнэбиттэрэ, букатын атын буолар. Маны көрө сылдьан, Микиитэ күлүк ырбаахытын устар да, илэ бэйэтинэн көстөр уонна Муударай Куоҕа этэр:

— Эн ыппыт үс ыйытыгы мин таайбытым. Ону ыраахтаабы, миигин түрмэбэ хаайа сытыаран, барытын мин уолум таайда диэн суруйбута. Онон эн аналлаабын

мин буолабын,— диир да Муударай Куо аттыгар, сэргэстэһэ олорунар.

Уйбаан Сарыабыс куттуун-сүрдүүн тостор, дьүһүн-нүүн-бодолуун дьүдэйэр. Онуоха Муударай Куо Уйбаан Сарыабыс дьонуттан:

— Мин ыйытыыбар эппиэти ким булбутай? — диэн ыйытар.

Онуоха бука бары:

— Үс ыйытыыны үһүөннэрин Микиитэ эппиэттээбитэ, — дэһэллэр.

Онуоха Муударай Куо:

— Кырдьык, мин аналлаабым, тэҥнээх доборум эн эбиккин, — диир Микиитэҕэ.

Микиитэ буоллар:

— Эн биһикки санаабытын холбоон, өйбүтүн түмэн, эрэйдээх эрэйин чэпчэтиэхпит, муннаах мунун ууратыахпыт, — диир.

Инньэ дэһэллэр да, Уйбаан Сарыабыстаах дьону-сэргэни төттөрү ытталлар. Бэйэлэрэ бэргэһэлэнэн⁴, ол күнтэн бу күнгэ диэри аймах дьонун мунньан, Муударай Куо уонна Муударай Микиитэ диэн ааты ылан, сырдык-ыраас, дьоллоох-соргулаах саарыстыбаны тэрийбиттэрэ үһү.

⁴ **Бэргэһэлэн** — кэргэнни буол.

Иван Царевич отправил одного из своей свиты, чтобы тот привёз три волоска из бороды деда.

Прошло немного времени, и люди Ивана Царевича возвратились. Когда сравнили бороду его деда с бородой дедушки Мудрой Куо, то они оказались разного цвета.

Наблюдавший за всем этим Никита снял свою рубашку-тень и, представ перед Мудрой Куо, молвил:

— Все три твои задачи решил я. А царь, заключив меня в тюрьму, писал тебе, что задачи решил его сын. И потому я — твой настоящий суженый.

Иван Царевич сразу поник. Мудрая Куо спросила свиту Ивана Царевича:

— Кто же ответил на мои вопросы?

Те единодушно ответили:

— Все три задачи решил Никита.

Тогда Мудрая Куо сказала Никите:

— Значит, ты — мой настоящий суженый, мой равный друг.

Никита ответил:

— Вместе мы облегчим участь несчастных и оставим горе страдающих.

После этого Ивана Царевича отправили обратно со всей его свитой. А Никита и Мудрая Куо сыграли свадьбу и прожили долгую и счастливую жизнь. Они создали новое государство, где царили мир и справедливость. В народе они заслужили имя Мудрой Куо и Мудрого Никиты.

УУСТУК ҮЛЛЭРИИ

Биир баай киһи ыал тойонугар кэһиитин биэс хааһы аҕалбыт. Онуоха биирдэрэ бэркэ үөрбүт итиэннэ:

— Дьэ, добоор, баһыыбата тут! Бу үтүө кэһиигин үчүгэйдик үллэрэн кулу эрэ, — диир. — Хайабытын даһаны баттаабатаххына хардары харчынан, үбүнэн бэлэхтиэм. Сатаан үллэрбэтэргин эрэ хоргутумаар, хардары тугу даһаны биэриэм суоҕа, — диир.

Ол тойон ойоҕо, икки уола, икки кыыһа бааллар — бары алтыа эбиттэр.

Дьэ баай киһи ол курдук, бу курдук уулар да, сатаан үллэрбэт, кэтэһин эрэ тарбанаахтыырын билэр.

Онуоха тойон кинилэргэ олорор дьадаһы киһини ыһыртарар. Ол киһитэ кэлэн, хотуннаах тойонго биир хааһы биэрэр уонна этэр:

— Эһиги билигин үһүө буоллугут.

Биир хааһы уолаттарга биэрэ туран:

— Эһиги эмиэ үһүө буоллугут, — диир.

Биир хааһын кыргыттарга биэрэ-биэрэ эмиэ ити тылын этэр.

Икки хааһы кыбынан баран:

— Биһиги даһаны үһүө буоллубут, — диир.

Тойон күлэ түһэр:

— Дьэ киһи да киһи буолаахтыыр эбиккин, добоор! Хайабытын да баттаабатын, бэйэһин да умнаахтаабатын, — диэн дьадаһы ыалын маанылыыр, кэһиилээх баайын мэлитэн ыытар.

УМЕЛАЯ ДЕЛЁЖКА

дин купец принёс как-то тойону пять гусей в качестве гостинца. Тойон очень обрадовался и сказал:

— Ну, друг, прими благодарность. Свои добрые гостинцы раздели нам сам. Если никого не обидишь при раздаче, я тебя одарю. Если не сумеешь разделить поровну, не обижайся, никакого подарка тебе не будет.

У этого тойона была жена, двое сыновей, двое дочерей, всего их было шестеро.

Богач и так делил, и эдак, но не сумел их поделить поровну.

Тогда тойон пригласил его бедного соседа и попросил того совершить делёж. Бедняк отдал хозяину и хозяйке одного гуся и сказал:

— Теперь вас стало трое.

Сыновьям тойона отдал другого гуся и сказал:

— Вас тоже трое стало.

Ещё одного гуся отдал двум дочерям. Оставшихся двух гусей он положил себе за пазуху и сказал:

— И нас стало трое.

Тойон рассмеялся:

— Ну и человек же ты, мой друг! Никого не обидел да и себя не позабыл.

Он вознаградил бедняка, а богачу, принёсшему гостинцы, ничего не дал.

ҮЧҮГЭЙ ҮӨДҮЙЭЭН, МЭНИК МЭНИГИЙЭЭН, ДЬЭРГЭСТЭЙ КУО

Үчүгэй Үөдүйээн Мэник Мэнигийээн диэн бырааттаах, Дьэргэстэй Куо диэн балыстаах. Балта кымыс кымыстаан ыһыах мунньар. Үчүгэй Үөдүйээн күн тура-тура бултаан, хара тыаны хампы тэпсэр, күөх тыаны көтүрү үктүүр.

Мэник Мэнигийээн сири-сибири кэрийэр. Бу кэрийэн кэлэ-кэлэ, балыстаах убайыгар кэпсиир: «Туох ааттаах от-мас бука барыта, миэхэ бокулуоннаан, тонхонноон умналыыллар. Бу арааһынай от-мас умналыырыгар мин тугу биэрэбин?» — диир.

Үчүгэй Үөдүйээн: «Оо, оттомо да суоххун! Эйигин баар диэн тыал тыалырымына туруо дуо, салгын салгыйымына туруо дуу, от-мас хамныа суоҕа дуу? Онно тугу биэрээригынабын?» — диир.

Мэник Мэнигийээн биир күн күөх тиинг истээх сонун кэтэн барар. Күөх хара тыаҕа тахсан, сонуттан быһа-быһа, мутугар иилэр. Ол кэnnэ:

— Күөх солко мутукчалан, — дии-дии алгыыр.

Сарсыныгар көрбүтэ тииттэрэ бука барыта күөх солко мутукча буолан тураллар.

ХОРОШИЙ ЁДЮЯН, МЭНИК МЭНИГИЯН, ДЖЕРГЕСТЕЙ КУО

У хорошего Ёдюяна был брат Мэник Мэнигиян и младшая сестра Джергестей Куо. Джергестей Куо готовила кумыс. Хороший Ёдюян каждый день охотился. Мэник Мэнигиян постоянно бродил по тайге. Возвращаясь, он рассказывал сестре и брату: «Все травы и деревья мне кланяются, милостыню просят! Чем мне ответить на их просьбу?» — спрашивал он.

Хороший Ёдюян сказал: «О-о, какой же ты глупый! Разве ветер не будет дуть, воздух не будет колебаться, а травы и деревья не будут качаться? Что же ты хочешь дать им за это? Ну и глуп же ты».

Однажды Мэник Мэнигиян надел шубу из меха голубой белки.

Зайдя в тёмно-зелёный лес, он разрезал шубу на лоскутки и развесил на ветвях деревьев. При этом он произнёс такие слова: «Да будет шелковистой зелёной хвоей».

Назавтра он снова пошёл в лес и увидел, что все деревья стояли в шелковистой зелёной хвое. Мэник Мэнигиян сказал: «Смотри-ка, как красиво они наряжены, взяв мои подарки. Постой, в следующий раз я надену шубу из чёрно-бурой серебристой лисы».

Назавтра он одел шубу из чёрно-бурой серебристой лисы. Каждый раз как зелёные тальники, зелёные бе-

Мэник Мэнигийээн этэр:

— Көр эрэ, миигиттэн умналаан бэлэх ылбытта-
рынан үчүгэйдик да симэммиттэр. Бээ, мин аныгы
сырыыга буурай кэрэмэс саһыл истээх соммун кэтэн
тахсыам.

Сарсыныгар, буурай кэрэмэс саһыл истээх сонун
кэтэр. Күөх талах, күөх хатын салгын устун куо-
балдьыйдахтарын аайы, били саһыл истээх сонуттан
быһа-быһа, мутугар иилэн иһэр. Нөнүө күнүгэр тах-
сыбыта, били иилбит мастарыгар сиэрэй сэбирдэхтэр
буолан силигилээн тураллар.

Сарсына буолбутугар, Мэник Мэнигийээн бэдэр ис-
тээх сонун кэтэн барар. Күөл хомуһа суугунуу-суугу-
нуу, кини диэки куобалдьыйарга дылы гынар. Үрэх
ото-өлөҥө кини диэки эмиэ куобалдьыйар. Дьэ ол
ахсын күөл хомуһа, үрэх ото иккигэ бэдэр сонуттан
быһа-быһа, төбөлөрүгэр иилэр. Сарсыныгар көрбүтэ
күөх хомуһа икки өлөҥ от икки бэдэр түүтүн курдук
түүлээх төбөлөммүттэр. Киэһэ кэлэн: «Үс соммун от-

рёзки сгибались от ветра, он отрезал кусок от шубы с лисьим мехом и вешал на ветки.

На следующий день на ветвях расцвели серые цветы.

На другой день Мэник Мэнигиан надел свою рысью шубу. Камыши озера беспрестанно шуршали, кланялись будто бы в его сторону. Речные травы тоже словно кланялись ему. Каждый раз, когда они клонились к нему, он отрезал кусочки рысьей шубы и

мас төбөтүгэр барытыгар ииллим», — диэн убайыгар кэпсиир.

Убайа ыйытар: «Ол хайдах буоллулар?»

«Дьэ дуу, симэммиттэрэ сүрдээх. Күөх тиинг соммун күөх хара тыаҕа иилбитим күөх мутукча буолла. Саһыл истээх соммун лабыкта төрдүн аайы иилбитим сиэрэй солко сэбирдэх буолла. Бэдэр соммун хомус төбөтүн ахсын иилбитим бэдэр түүтүн курдук төбөлөнүлэр, оттон окко иилбитим, эмиэ оннук түүлээх от элбээтэ», — диир Мэник Мэнигийээн.

Убайа кыһынар: «Мин муспут көлөһүммүн от-мас төбөтүн аайы иилбиккин. Аан дойду отун-маһын, сибэккитин тэрийэр киһи буол, бара тур, миигиттэн арах!»

Онон уол аан дойду сибэккитин ситэрэргэ ананан хаалар.

Дьэргэстэй диэн балта, араҕас чэчири анһан, диринг түһүлгэни тардан, орто дойду көтөрүн-сүүрэрин бука барытын кымыһынан аһатар. Тобоҕун от-мас долгуйдабын ахсын: «Миигиттэн утах көрдүүлэр эбээт», — дии-дии, омурда-омурда, онно тибиирэр. Аан дойду устун сүгэ сылдьан, дэлби ибиирэр, барыыр.

Киэһэ убайа кэлэн: «Хотуок, утатан кэллим, кымыскыттан аҕал эрэ», — диир.

Онно Дьэргэстэй этэр: «Көтөр-сүүрэр бары истилэр. Аһат диэбиттэригэр — аһаттым. Дойду ото-маһа ыһаххыттан ыһан кулу диэбиттэригэр, ыһан кэбистим. Уонна убаай, алгыыбын ээ».

— Туох диэн алгыыр буолар эбиккин, хотуок? — диир убайа.

бросал их на камыши и речные травы. Когда он вышел на другой день, то увидел, что на камышах и речных травах появились пушистые головки, похожие на рысий мех.

Вечером Мэник Мэнигиян пришёл домой и рассказал старшему брату:

— Я развесил лоскутки от трёх своих шуб на верхушки трав и деревьев.

Брат спросил:

— Какими же они стали?

— Все они разукрасились, — ответил Мэник Мэнигиян. — Шубу из голубой белки я развесил в тёмно-зелёном лесу, и лес покрылся зелёной хвоей. Шубу из лисьей шкуры развесил на каждом сучке, и они стали серыми и шелковистыми. Рысью шубу я повесил на голову каждого камыша, и головки стали как рысий мех. Затем я развесил их на травы, и тогда стало много травы с такой же пушинкой.

Старший брат рассердился:

— Собранное моим трудом ты развесил на верхушках трав и деревьев. Будь же ты человеком, создающим цветы, травы, деревья, земли. Уходи отсюда! — сказал он.

Так Мэник Мэнигиян стал умножать количество цветов на земле.

Его сестра по имени Джергестей воткнула жёлтые берёзки, устроила обширное «тюсюлгэ» и стала поить кумысом всех птиц и животных среднего мира. Остатки кумыса она разбрызгала на листья растений

Кыыс этэр: «Дьэргэстэй ыһыаҥар аһаабккыт махтала диэн — орто дойдуга уларыйбат уйгу, быстыбат быйан буоллун диибин. Аан дойдуга араҕас илгэлээх⁵ араҕас сибэкки буолан адаарыһан тахсын диибин. Абыс үйэ-бодо тухары, абыс саханы араҕас илгэ буолан аһаттабым диибин. Үс саха үөскүөбүн тухары төрүүр-үөскүүр ыччат дьоммун үүнэр күөх от, үрүң илгэ⁶ буолан иитиэм, ол иһин быстыбат быйан буоллун диибин. Саллар саас тухары араҕас чэчири астым, диринг түһүлгэни тартым, ыһыах мантан

⁵ Араҕас илгэ — күүс-уох киллэрэр, уйгу-быйан төрдө буолар аптаах ас, сөлөгөй.

⁶ Үрүң илгэ — күүһү-уобу, дьолу-соргуну, баайы биэрэр аптаах утах.

и молвила: «Ведь они просят пить у меня». Так весь кумыс, она разбрызгала по белу свету.

Вечером пришёл брат и сказал:

— Сестра, я очень хочу пить, налей-ка мне кумыс, — попросил он. Тогда Джергестей ответила:

— Птицы и животные весь кумыс выпили. Они попросили напиться, и я их напоила. Травы и деревья попросили, чтобы я сбрызнула их своим напитком, и я их обрызгала.

— Что же ты говорила при этом? — спросил брат.

— Пусть будет в среднем мире вечное изобилие угощения на ысыахе Джергестей! Пусть будет бесконечная благодать! Расцветайте на земле жёлтые цветы. На протяжении восьми веков, став жёлтой божественной влагой, буду я кормить народ саха. Пока живёт народ саха, я буду кормить своих потомков растущей зелёной травой, белой божественной влагой. Пусть будет бесконечная благодать! На вечные времена поставила я жёлтые ветки, устроила глубокие туююлгэ! Отныне пусть будет проводиться ысыах! Пусть от божества Джёсёгёя размножат-

ыла ыччат дьонго ыһыллыахтын диибин. Дьөһөгөй айыыһыттан төлкөлөөх төрүт саха буолан үөскээн-төрөөн истиннэр диэтим».

Убайа: «Миэхэ сатаан сылдыа суоххун. Үрүҥ түүлээх⁷ төрдүн, үрүҥ илгэни онгорбут, ырыалаах ыһыабы туругурпут Дьэргэстэй ыһыаба диэн аатырыахтын. Саллар саха ураанхай төрдө буолаар», — диэт, балтын араарбыт.

Бэйэтэ буоллабына, суос-соботоҕун хаалбыт.

«Суос-соботоҕун хааллабым. Саллар сааспар хара тыаны кытта харсыһан, күөх тыаны кытта үтүрүһэн үөскээтим. Үтүө күндү түүлээбин баһылаан сылдьан өлөрдүм. Арай өлөр күнүм кэллэбинэ, мин ааппын ким ааттыаҕай? Баай хара тыа иччитэ буолуом», — диэн санаарҕаабыт да, сүтэн хаалбыт.

⁷ Үрүҥ түүлээх — сылгы сүөһү.

ся якуты, пусть получают своё счастье от ысыаха Джергестей, — сказала я.

Брат ответил на это:

— Ты не сможешь у меня жить. Ты создала начало белошёрстых и божественную влагу. Ты устроила ысыах с песнями. Пусть отныне он зовётся «Ысыахом Джергестей». Стань же ты прародительницей якутов-уранхайцев, — и отделил сестру от себя.

Сам же остался один-одинёшенек.

— Я остался совсем один. На протяжении всей своей жизни я бросал вызов тёмному лесу, зелёному бору. Только по своему желанию добывал дорогую пушнину. День моей смерти настал, кто же будет обо мне вспоминать? Пусть я буду духом богатого тёмного леса! — сказал так и исчез.

ИЙИНЭЭБИТЭ / СОДЕРЖАНИЕ

Хамсыыр-харамай туһунан остуоруйалар

Сказки о животных

Кутуйахтаах тайах	5
Мышь и лось.....	7
Ыт	8
Собака	9
Куоҕас	14
Гагара	15
Куоҕас суор икки.....	20
Гагара и ворон	21
Атыыр уонна оҕус.....	22
Жеребец и бык.....	23

Алыптаах остуоруйалар

Волшебные сказки

Сэттэ ини-бии.....	24
Семеро братьев	25
Микиитэ	36
Никита.....	37

Көрдөөх остуоруйа, кэпсээн

Потешные сказка и рассказ

Уустук үллэри	64
Умелая делёжка	67
Үчүгэй Үөдүйээн, Мэник Мэнигийээн, Дьэргэстэй Куо	68
Хороший Ёдюян, Меник Менигиян, Джержестей Куо.....	69

ТУҤАНЫЛЛЫБЫТ ЛИТЕРАТУРА

Эргис (Гермогенов) Г.У. Саха остуоруйалара=Якутские сказки. — Дьокуускай: Бичик, 1994. — 390 с.